

<https://doi.org/10.18778/2080-8313.10.08>

Magdalena Pawlak
(Uniwersytet Łódzki)

OZORKÓW I JEGO MIESZKAŃCY PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU NA ŁAMACH „ROZWOJU”

W dotychczasowych badaniach naukowych Ozorków, w przeciwieństwie do innych miast zaliczanych do łódzkiego okręgu przemysłowego, ujmowany był w sposób marginalny¹. Natomiast tematyka istniejących opracowań skupia się na początkowym okresie dziejów miasta, obejmującym lata 1807–1866, gdy miało ono charakter prywatny². Tym samym okres funkcjonowania Ozorkowa, jako miasta rządowego dotychczas nie został w pełni zbadany³. Wynika to przede wszystkim z braku dokumentów archiwalnych Urzędu Miasta Ozorkowa oraz rozproszenia i fragmentaryczności informacji zawartych w innych zespolach akt⁴. Jednakże podobnie cenny zbiór informacji dla badacza dziejów XIX w. stanowi

¹ Do miast łódzkiego okręgu przemysłowego zalicza się: Łódź, Aleksandrów, Konstantynów, Ozorków, Pabianice, Brzeziny, Tomaszów Mazowiecki, Zduńską Wolę, Zgierz. Spośród wymienionych miast jedynie Ozorków nie posiada pełnej monografii; zob. G. Misalowa, *Studia nad powstaniem łódzkiego okręgu przemysłowego 1815–1870*, t. 1: *Przemysł*, Łódź, 1964, s. 9–18; *Brzeziny. Dzieje miasta do 1995 roku*, red. K. Badziak, Łódź–Brzeziny 1997; *Dzieje Pabianic*, red. G. Misalowa, Łódź 1968; A. Ginsbert, *Łódź. Studium monograficzne*, Łódź 1962; J. Jażdżyńska, *Monografia miasta przemysłowego Aleksandrów w latach 1822–1870*, Łódź 1954; *Konstantynów Łódzki. Dzieje miasta*, red. M. Nartowicz-Kot, Łódź 2006; R. Kotewicz, K. Góral, *Dwa wieki Tomaszowa Mazowieckiego. Zarys dziejów miasta 1788–1990*, Tomaszów Mazowiecki 1992; *Łódź. Dzieje miasta*, red. R. Rosin, t. 1: *Do 1918 r.*, red. B. Baranowski, J. Fijałek, Łódź 1988; *Łódź. Monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009; J. Śmiałowski, *Zduńska Wola. Monografia miasta do 1914 r.*, Łódź 1974; H. Tukaj, J. Wróbel, *Aleksandrów Łódzki: zarys dziejów: 1816–1948*, Aleksandrów Łódzki 1992; *Zgierz. Dzieje miasta do 1988 roku*, Łódź–Zgierz 1995.

² Zob. m.in.: T. Rakowski, *Monografia miasta Ozorkowa w latach 1807–1866*, [brak roku wydania], maszynopis pracy dyplomowej napisanej pod kierunkiem prof. Józefa Śmiałowskiego w zbiorach Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego w Łodzi [dalej: WiMBP w Łodzi]; S. Rosiak, *Powstanie przemysłu włókienniczego w Ozorkowie*, „Rocznik Łódzki”, t. VII (X), 1963, s. 57–74; tenże, *Biuletyn informacyjny wydany z okazji 160-lecia przemysłu włókienniczego w Ozorkowie*, Ozorków 1967.

³ Jedyną powszechnie dostępną pracą z tego okresu jest popularno-naukowa monografia *Dzieje Ozorkowa na podstawie historii społeczności ewangelicko-augsburskiej*, której zakres tematyczny skupia się głównie na dziejach rodzin bądź pojedynczych postaci związanych z miejscowym środowiskiem protestantów; zob. P. A. Górny, R. S. Łuczak, *Dzieje Ozorkowa na podstawie historii społeczności ewangelicko-augsburskiej*, Łódź 2009.

⁴ T. Rakowski, *Monografia miasta Ozorkowa...*, s. 2.

ówczesna prasa. Na tym polu badań tematyka dotycząca Ozorkowa również nie została dotąd podjęta. Próbę częściowego uzupełnienia istniejącej luki we wspomnianym zakresie może stanowić niniejszy artykuł, mający na celu wskazanie miejsca, rodzajów oraz zakresu tematycznego informacji dotyczących Ozorkowa w łódzkiej prasie na przykładzie dziennika „Rozwój” w latach 1897–1914⁵, czyli w okresie od powstania periodyku do chwili jego zawieszenia w początkach grudnia 1914 r., w rezultacie wkroczenia do Łodzi wojsk niemieckich⁶. Decydującym czynnikiem wpływającym na wybór tego tytułu, jako przedmiotu analizy, spośród łódzkiej prasy polskojęzycznej wydawanej przed I wojną światową⁷ miał fakt, iż we wspomnianym okresie był to najdłużej ukazujący się polski dziennik, który mimo orientacji narodowo-demokratycznej pełnił znaczącą rolę w Łodzi⁸.

Powstała z inicjatywy Wiktora Czajewskiego gazeta, której pełny tytuł brzmiał „Rozwój dziennik polityczny, przemysłowy, ekonomiczny, społeczny i literacki, ilustrowany”, była drugim po „Dzienniku Łódzkim” polskojęzycznym organem prasowym drukowanym w mieście. Ukazywała się regularnie, przeważnie sześć razy w tygodniu, z wyjątkiem świąt oraz czasami dni poświęconych, przez blisko 17 lat, począwszy od 2 grudnia 1897 r. do 7 grudnia 1914 r.⁹ W okresie tym dziennik był czterokrotnie zawieszany przez cenzurę: w dniach: 1–8 maja 1907 r., 16 września – 16 października 1907 r., 18 grudnia 1907 r. – 18 stycznia 1908 r. oraz 25 lutego – 24 kwietnia 1909 r.¹⁰. Ponadto w latach 1905–1906 nie ukazało się kilka numerów w związku ze strajkami powszechnymi oraz strajkami drukarzy

⁵ Podstawę źródłową analizy stanowią numery zachowane w zbiorach WiMBP w Łodzi, udostępnione również w ramach *Biblioteki Cyfrowej – Regionalia Ziemi Łódzkiej*, <http://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra>.

⁶ W ciągu kolejnych kilku miesięcy dziennik ukazywał się pod zmienionymi tytułami: w porannym wydaniu, jako „Prąd” i wieczornym – „Gazeta Wieczorna”; M. Hertz, *Łódź w czasie wielkiej wojny*, Łódź 1933, s. 172; W. Kaszubina, *Bibliografia prasy łódzkiej 1863–1914*, Warszawa 1967, s. 181.

⁷ Spośród bardziej znaczących tytułów ówczesnej prasy należy wymienić: pierwszy samodzielny organ prasowy w języku polskim, jakim był wydawany w latach 1884–1892 „Dziennik Łódzki”. Ponadto równoległe z „Rozwojem” ukazywał się w latach 1898–1906 „Goniec Łódzki”, którego postępowy charakter kontynuował w latach 1906–1911 „Kurier Łódzki”, a następnie „Nowy Kurier Łódzki”, ukazujący się począwszy od 1911; J. Jaworska, *Prasa [w:] Łódź...*, s. 547–549, 552; W. Kaszubina, *Czasopiśmiennictwo łódzkie w latach 1863–1914. Próba zarysu*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, R. 6, 1970, s. 207–242.

⁸ J. Chańko, *Gazeta „Rozwój” (1897–1915) Studium źródłoznawcze*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1982, Folia historica, nr 12, s. 7, 30–31; H. Dinter, *Spod czarnych dymów. Łódź w latach 1861–1918*, Łódź 1978, s. 287–290, J. Jaworska, *Prasa...*, s. 549.

⁹ Pierwszy numer gazety ukazał się w godzinach wieczornych 1 grudnia 1897 r., jednakże z datą dnia następnego; „Rozwój” [dalej: R], 1897: nr 1, s. 1; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”...*, s. 27–28, 61, 65.

¹⁰ Według numeracji podanej w „Rozwoju” nr 44 wydany był 24 lutego 1909, a kolejny 45–24 kwietnia 1909 r., jednakże w dostępnej literaturze dotyczącej tego dziennika, jako okres zawieszenia wydawnictwa w 1909 r. podawane są daty: 14 lutego – 27 kwietnia; por: R, 1909: nr 44, s. 1; nr 45, s. 1; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”...*, s. 62; W. Kaszubina, *Bibliografia...*, s. 182.

i roznosiciele prasy towarzyszącymi wystąpieniom rewolucyjnym lat 1905–1907. Swoją tematyką „Rozwój” obejmował przede wszystkim całokształt kwestii lokalnych dotyczących Łodzi oraz okolicznych miast, a jego adresatami była głównie inteligencja, drobnomieszczaństwo oraz robotnicy polskiego pochodzenia¹¹.

Tabela 1

Liczba artykułów dotyczących Ozorkowa,
opublikowanych na łamach „Rozwoju” w latach 1897–1914.

Rok	<i>Kronika</i>	Informacje spoza regionu ¹	<i>Korespondencje</i>	Artykuły ²	Felietony ³	Inne ⁴	Ogółem	Liczba numerów
1897	–	–	–	–	–	–	–	1
1898	8	4 ^a	–	5	–	–	17	160
1899	6	1 ^a	–	1	–	–	8	127
1900	18	1 ^a	–	4	–	–	23	241
1901	–	–	–	–	–	–	–	13
1902	–	–	–	–	–	–	–	–
1903	5	1 ^b	2	1	–	–	9	106
1904	–	–	–	–	–	–	–	5
1905	8	1 ^a	–	2	–	1	12	287
1906	12	3 ^c	–	3	–	1	19	290
1907	10	1 ^c	–	2	–	–	13	258
1908	17	1 ^c	–	5	–	1	24	287
1909	47	–	–	–	–	2	49	243
1910	18	1 ^c	–	2	2	4	27	295
1911	29	–	2	7	–	–	38	294
1912	42	–	–	7	–	–	49	299
1913	45	–	–	8	1	1	55	295
1914	22	–	1	2	–	5	30	274
Razem	287	14	5	49	3	15	373	3475

Źródło: „Rozwój” 1897–1914; opracowanie własne.

U w a g i: Ze statystyki wyłączone zostały informacje z rubryk: *Drobne ogłoszenia, Zagubione dokumenty, Ogłoszenia, Nekrologi, Lista Przyjezdnych, Nedoręczona Korespondencja i reklamy.*

¹ Informacje spoza regionu: ^a *Z kraju*; ^b *Wiadomości zamiejscowe*; ^c *Z Królestwa*; ² Artykuły: teksty odrębne ukazujące się poza rubrykami regularnymi i nieregularnymi; ³ Felietony: *Kronika tygodniowa, Żygaki*; ⁴ Inne: artykuły z pozostałych rubryk stałych i niestałych: *Telegramy, Z ostatniej chwili, Z Warszawy, Nadesłane, Skrzynka do listów, Kurьерek Resursy.*

¹¹ Tamże, s. 31, 42–43, 61–62, 69, 111.

W związku z powyższym mogłoby wydawać się, iż oddalony o 24 wiorsty (ok. 25 km) od Łodzi i zaliczany do miast łódzkiego okręgu przemysłowego, liczący ponad 10 tys. mieszkańców¹², Ozorków będzie stanowił znaczący obiekt zainteresowania lokalnej prasy. Jednakże w oparciu o statystykę przedstawioną w Tabeli 1. widać, iż takie przypuszczenie jest błędne, bowiem numery zawierające informacje dotyczące omawianego miasta stanowią zaledwie 10,7% analizowanych egzemplarzy „Rozwoju”.

Śledząc ogólną liczbę artykułów dotyczących Ozorkowa, które ukazywały się w poszczególnych latach (zob. Tabela 1.) można zauważyć, iż charakteryzowała się ona dużymi wahaniami¹³, przy czym systematycznie wzrastała, wynosząc początkowo kilkanaście informacji rocznie. Po 1908 r. ich liczba zawsze przekraczała 20 artykułów w roku, a od 1911 r. – 30. Apogeum informacji o Ozorkowie ukazujących się na łamach „Rozwoju” przypada natomiast na rok 1912 oraz 1913, wynosząc odpowiednio 49 i 55 artykułów. Należy jednak zaznaczyć, że podobna liczba informacji tj. 49 pojawiła się także w roku 1909, co po przełożeniu na stosunek procentowy, wynoszący 20,2%, daje najwyższy udział numerów z artykułami o Ozorkowie w omawianym okresie¹⁴.

Przedstawione powyżej dane świadczą o dużej zależności ilości prezentowanych informacji od ogólnej sytuacji panującej w Łodzi. W okresach znaczących wydarzeń np. w latach rewolucji 1905–1907 liczba artykułów dotyczących Ozorkowa uległa zmniejszeniu w stosunku do 1900 r., co wiązało się ze skupieniem uwagi na sprawach dziejących się w Łodzi. W podobny sposób można wyjaśnić wspomniany wyżej wzrost liczby artykułów w 1909 r., będący prawdopodobnie następstwem zawieszenia gazety. Redakcja, chcąc uniknąć dalszych zatargów z cenzurą, starała się skupić na mniej drażliwych zagadnieniach lokalnych, a takimi były neutralne w swym charakterze informacje dotyczące m.in. pobliskiego Ozorkowa. Treść artykułów odnosząca się do omawianego miasta oscylowała wówczas głównie wokół tematów takich jak przestępczość, wypadki utonięć, uruchomienie międzymiastowej komunikacji samochodowej, bądź kwestii społecznych np. organizacji Towarzystwa Wzajemnego Kredytu, próby powołania Towarzystwa „Wiedza”, działalności nowo zatwierdzonego żydowskiego Towarzystwa Pielęgnowania Chorych „Linax Hacedek”¹⁵. Należy

¹² B. Chlebowski, *Ozorków* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. VII, red. B. Chlebowski, W. Walewski, F. Sulimierski, Warszawa 1888, s. 790–791.

¹³ Ze względu na duże zdekompletowanie lub zupełny brak zachowanych numerów dla niektórych lat (zob. Tabela 1.), za reprezentatywne można uznać rok 1900 oraz lata 1905–1914.

¹⁴ Dla lat 1912 i 1913 stosunek procentowy numerów z artykułami o Ozorkowie do ogólnej liczby wydanych numerów wynosi odpowiednio 16,4% i 18,6%. Powyższe rozbieżność z 1909 r. są rezultatem mniejszej liczby wydanych numerów w związku z blisko dwumiesięcznym zawieszeniem działalności „Rozwoju”.

¹⁵ Zob. m.in.: R, 1909: nr 52, s. 4; nr 94, s. 5; nr 122, s. 5; nr 131, s. 4; nr 133, s. 5; nr 143, s. 4; nr 170, s. 5; nr 175, s. 4; nr 175, s. 4; nr 175, s. 4; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 42–43, 62.

również podkreślić, iż wszystkie artykuły dotyczące Ozorkowa w tymże roku były opublikowane po wznowieniu druku „Rozwoju”, czyli od końca kwietnia 1909 r. Natomiast ogólna tendencja wzrostu liczby artykułów związana jest z systematycznym nawiązywaniem i zacieśnianiem więzi gospodarczych między Łodzią a Ozorkowem oraz rozwijaniem wzajemnych relacji na polu kulturalno-towarzyskim i zawodowym¹⁶.

Informacje dotyczące Ozorkowa publikowane były przeważnie w tzw. rubrykach stałych oraz w odrębnych artykułach. Sporadycznie zamieszczano je również w rubrykach ukazujących się nieregularnie, lecz pod tym samym tytułem np. *Skrzynka do listów, Kuryerek Resursy Rzemieślniczej*. Najwięcej, bowiem aż 287 artykułów, co stanowi 76,9% ogółu opublikowanych tekstów, pojawiło się w poświęconej wyłącznie tematyce lokalnej *Kronice*¹⁷. Prezentowane były w formie krótkich, na ogół kilkudzaniowych, jednowątkowych¹⁸ notatek poprzedzonych wytluszczonym tytułem odnoszącym się do miejsca wydarzenia lub opisywanego tematu np. *Z Ozorkowa, W Ozorkowie, Kolej Ozorków-Zgierz, Przekształcenie szosy, Strajki w Ozorkowie, W sprawie ścieków fabrycznych*¹⁹. Drugą pod względem wielkości grupę tekstów stanowiły odrębne artykuły o zróżnicowanej tematyce i długości, stanowiące 13,1% ogółu treści odnoszących się do opisywanego miasta. Znacznie mniej było informacji zawartych w rubrykach odnoszących się do wydarzeń krajowych: *Z kraju, Z Królestwa, Wiadomości zamiejscowe* (w Tabeli 1. określone, jako *Informacje spoza regionu*), które stanowiły tylko 3,8% analizowanej treści. Najrzadziej ukazywały się natomiast informacje w rubrykach

¹⁶ Np. łódzcy przedsiębiorcy chętnie powierzali pracę ozorkowskim tkaczom ze względu na niższe koszty. Ponadto od 1904 r. w kalendarzu „Czas” pojawiała się w dziale adresowym część dotycząca Ozorkowa, będąca również wyrazem wzrostu zainteresowania tym miastem na polu gospodarczym. Natomiast kształtowanie się relacji w obszarze kulturalno-towarzyskim i zawodowym związane było przede wszystkim z utrzymywaniem kontaktów między organizacjami o charakterze zawodowym, społecznymi i kulturalnymi m.in. ochotnicza straż ogniowa poprzez wspólne ćwiczenia, Towarzystwo Strzeleckie i Towarzystwo Cyklistów w formie organizacji i uczestnictwa we wspólnych imprezach, działalność ozorkowskiej filii Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Włóknistego „Jedność”; zob. m.in. R. 1900: nr 219, s. 2–3; R. 1907: nr 215, s. 4; nr 245, s. 10; R. 1908: nr 66, s. 6; nr 104, s. 5; R. 1909: nr 161, s. 4; R. 1912: nr 166, s. 2–3; nr 173, s. 2; nr 196, s. 4; R. 1913, nr 224, s. 2; R. 1914: nr 136, s. 2; *Firmy handlowe i przemysłowe miast: Łodzi, Pabianic, Zgierza, Tomaszowa i Ozorkowa, Ozorków* [w:] „Czas”. Kalendarz na rok 1904. Rok piąty, Łódź 1903, s. 140c-141c.

¹⁷ Sporadycznie w dziale tym ukazywały się informacje spoza regionu np. z Dąbrowy Górniczej, Częstochowy; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 80.

¹⁸ Czasem pod jednym tytułem umieszczonych było kilka informacji niezwiązanych ze sobą tematycznie np. w *Kronice* z 12 lutego 1912 r. pod jednym tytułem *Z Ozorkowa* informowano o objęciu obowiązków przez nowo mianowanego prezydenta miasta Moraszewskiego, ożywieniu w miejscowym przemyśle oraz uruchomieniu dawnej apertury Zeigiera i Reichmana; R. 1912: nr 34, s. 4.

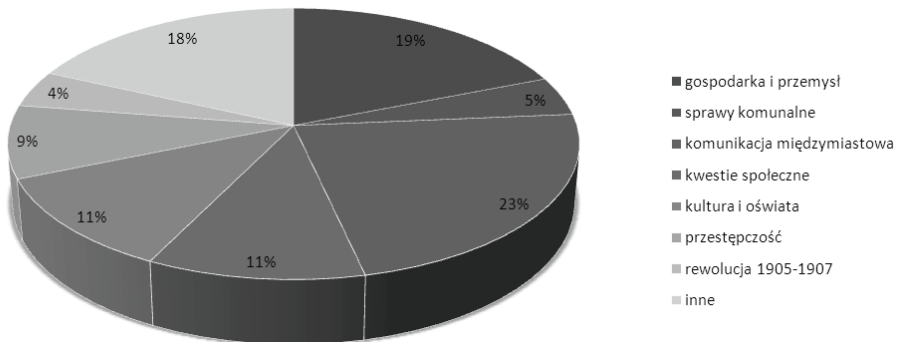
¹⁹ Zob. m.in.: R. 1900: nr 218, s. 3; nr 241, s. 3; R. 1905: nr 3, s. 2; R. 1906: nr 231, s. 2–3; R. 1909: nr 54, s. 5; R. 1913: nr 119, s. 4.

Korespondencya oraz w felietonach *Kronika Tygodniowa* i *Zygzaki*. W rubrykach tych informacje o Ozorkowie odnotowano odpowiednio pięciokrotnie, dwukrotnie i jednokrotnie, przy czym jedna z korespondencji dotyczyła Solcy Wielkiej pod Ozorkowem, a nie samego miasta²⁰.

Omawiając formy prezentacji treści dotyczących Ozorkowa i jego mieszkańców warto również zwrócić uwagę na fakt kilkukrotnego powoływania się lub cytowania artykułów z innych wydawnictw prasowych, wśród których znalazły się m.in. czasopisma warszawskie: „Kuryer Warszawski”, „Warszawskij Dniownik”, „Nowa Gazeta”, kaliskie: „Kaliszkije Guberniskije Wiedomosti”, „Gazeta Kaliska”, rosyjski „Prawitielnj Wiestnik”, piotrkowski „Tydzień”, pismo branżowe „Pocztowo-telegraficzny Wiestnik”²¹. Tematyka tych informacji, stanowiących 2,7% spośród wszystkich artykułów dotyczących Ozorkowa, obejmowała głównie sprawy urzędowe, komunikację i infrastrukturę, a ponadto w okresie rewolucji 1905–1907 relacje z przebiegu strajków w tym mieście.

Ze względu na zakres treści omówionych powyżej artykułów można wyodrębnić osiem grup, których udział procentowy w stosunku do ogólnej liczby informacji został przedstawiony na Wykresie 1.

Wykres 1

Źródło: „Rozwój” 1897–1914; opracowanie własne.

Uwagi: W statystyce nie uwzględniono informacji z działów: *Drobne ogłoszenia*, *Zagubione dokumenty*, *Ogłoszenia*, *Nekrologi*, *Lista Przyjezdných*, *Niedoręczona Korespondencya* i *reklamy*.

Prezentowany wykres posiada charakter orientacyjny ze względu na trudności w klasyfikacji części artykułów oraz pojawiające się sporadycznie zjawisko

²⁰ Uwzględnienie w statystyce wspomnianego artykułu wynika z faktu, iż został on podpisany, jako korespondencya z Ozorkowa; R. 1911: nr 38, s. 3.

²¹ R. 1899: nr 26, s. 3; R. 1903: nr 288, s. 5; R. 1905: nr 59, s. 4; nr 92, s. 2; nr 133, s. 3; R. 1906: nr: 42, s. 3; R. 1907: nr 153, s. 5; R. 1908: nr 130, s. 4; R. 1909: nr 167, s. 4; R. 1912: nr 232, s. 2; R. 1913: nr 110, s. 3; por: J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 91.

umieszczania kilku niezależnych od siebie informacji o różnej tematyce w ramach jednego artykułu. W drugim wypadku każdą z zamieszczonych wiadomości przyjęto za odrębny tekst.

Spośród informacji dotyczących Ozorkowa i jego mieszkańców, ukazujących się na łamach „Rozwoju”, najwięcej, bowiem aż 23% odnosiło się do bieżących spraw związanych z komunikacją międzymiastową. Obejmowały one cztery grupy zagadnień dotyczących: połączenia miasta z istniejącą siecią kolei żelaznych²², budowy linii tramwajowej ze Zgierza do Ozorkowa, której poświęcono najwięcej miejsca w artykułach²³, uruchomienia połączeń samochodowych między wymienionymi miastami a Łęczycą, Kutnem lub Płockiem²⁴ oraz złego stanu lokalnej szosy i podejmowanych działań celem jej naprawy²⁵, a w konsekwencji poprawy komunikacji.

²² Próby połączenia Ozorkowa z istniejącą siecią kolei żelaznych w omawianym okresie podejmowano wielokrotnie. Rozpatrywano m.in. przesunięcie projektowanej linii kolei kaliskiej, bądź przeprowadzenie odnogi od jej głównej linii do miasta. Natomiast w 1911 r. planowaną linię szerokotorową Zgierz-Ozorków-Łęczycza-Kutno-Gostynin-Płock zaliczono do drugiej grupy – o niższym znaczeniu – kolei niezbędnych dla poparcia rozwoju ekonomicznego państwa. Jednakże niechętnie stanowisko łódzkiego magistratu w kwestii wykorzystania części terenów miejskich i istniejącej już infrastruktury w postaci dworca kaliskiego oraz wybuch I wojny światowej w trzy lata później nie pozwoliły na realizację tego projektu; R. 1900: nr 196, s. 2; nr 203, s. 1–2; R. 1905: nr 3, s. 2; R. 1910: nr 43, s. 4; nr 86, s. 3–4; R. 1911: nr 12, s. 2; nr 62, s. 3; nr 90, s. 2; nr 91, s. 3.

²³ Pierwsze inicjatywy zmierzające do realizacji budowy linii tramwajowej (tzw. kolejek podjazdowych) do Ozorkowa, jako tańszej alternatywy dla kolei żelaznej, podjęto w 1903 r. W kolejnych latach o przyznanie koncesji starało się kilka przedsiębiorstw oraz osób prywatnych, spośród których w lipcu 1913 r. otrzymało ją Towarzystwo Łódzkich Wąskotorowych Elektrycznych Kolei Dojazdowych. Rozpoczęte w tym samym roku prace, które planowano zakończyć w 1914 r. przezwyciężyły działania wojenne, a linię ostatecznie uruchomiono w 1922 r.; R. 1903: nr 288, s. 5; R. 1906: nr 41, s. 4; R. 1908: nr 90, s. 2; R. 1910: nr 43, s. 4; R. 1911: nr 2, s. 4; R. 1911: nr 196, s. 3; nr 236, s. 3; nr 247, s. 5; R. 1912: nr 7, s. 4; nr 76, s. 3; nr 102, s. 3; nr 203, s. 5; nr 290, s. 3; R. 1913: nr 49, s. 2; nr 60, s. 4; nr 61, s. 3; nr 77, s. 2; nr 90, s. 5; nr 110, s. 3; nr 145, s. 2–3; nr 183, s. 3; nr 218, s. 2; nr 228, s. 7; nr 239, s. 5; nr 244, s. 3; 254, s. 2–3; nr 298 s. 4; R. 1914: nr 24, s. 4; nr 59, s. 4; nr 119, s. 4; nr 134, s. 4; nr 167, s. 4; J. Wojtowicz, W. Źródłak, *Historia linii tramwajowej do Zgierza i Ozorkowa. Historia łódzkiego taboru kolei dojazdowych*, Łódź-Zgierz 2008, s. 89–90.

²⁴ W sytuacji wieloletnich starań o połączenie Ozorkowa z istniejącymi liniami kolejowymi oraz przedłużeniem linii tramwajowej ze Zgierza, w latach 1898–1909 kilkakrotnie podejmowano starania o stworzenie stałej komunikacji samochodowej z Łodzi lub Zgierza, przez Ozorków do Łęczycy, Kutna lub Płocka. Ostatecznie przejazdy samochodowe do Ozorkowa uruchomiono 12 września 1909 r., jednakże „wskutek złego stanu szosy i nadmiernego ruchu kołowego” po kilku dniach je zawieszono. W późniejszym czasie zostały ponownie uruchomione mimo znacznego spowolnienia prędkości pojazdów na niektórych odcinkach szosy; R. 1898: nr 148, s. 4–5; nr 194, s. 3; R. 1900: nr 55, s. 3; R. 1909: nr 143, s. 4; nr 144, s. 4; nr 156, s. 4; nr 163, s. 4; nr 164, s. 4; nr 167, s. 4; nr 235, s. 3; R. 1910: nr 23, s. 5; nr 293, s. 3; R. 1911: nr 69, s. 6.

²⁵ M.in. w 1909 r. pojawił się plan zabrukowania wspomnianej szosy na całej długości. Inny, zakrojony na znacznie szerszą skalę projekt naprawy szos przedstawił, mianowany w 1911 r. budowniczym powiatu łódzkiego, inż. Franciszek Karpiński, jednakże do wybuchu wojny nie podjęto szerszych działań zmierzających do jego realizacji; R. 1909: nr 54, s. 5; R. 1910: nr 252, s. 5; nr 293, s. 3; R. 1911: nr 69, s. 6; nr 227, s. 5; nr 234, s. 3; R. 1914: nr 2, s. 5.

Tak duże zainteresowanie „Rozwoju” powyższą tematyką związane było przede wszystkim z korzyściami, jakie mogła odnieść Łódź w wyniku usprawnienia komunikacji z Ozorkowem. Istniejąca szosa ozorkowska – zdaniem piszącego do redakcji „Rozwoju” Stanisława Olszaka – była w stanie „karygodnym”, a jazda po niej „niemożliwą w całym tego słowa znaczeniu”²⁶, co przekładało się m.in. na zawyżenie cen produktów rolnych sprowadzanych do Łodzi z obszaru ziemi łęczyckiej, które włościanie woleli sprzedać na miejscu, niż ryzykować straty materialne w związku z podróżą po szosie ozorkowskiej. Ponadto brak dogodnej komunikacji ograniczał rozwój miejscowego przemysłu z powodu znacznych kosztów ponoszonych na dowóz opału i surowców do produkcji oraz wywóz gotowych towarów, co mimo tańszej niż w Łodzi siły roboczej sprawiało, iż wyroby ozorkowskich zakładów nie były w stanie konkurować z masową produkcją łódzkich fabryk. Poprawą stanu komunikacji zainteresowana była również część łódzkich przedsiębiorców upatrująca się sporych zysków z budowy kolei żelaznej bądź kolejki podjazdowej²⁷ lub dążąca, ze względu na niskie koszty pracy, nawiązać kontakty z miejscowymi zakładami przemysłowymi oraz tkaczami ręcznymi (zarobnymi), którzy w ostatnich latach omawianego okresu w większości byli zatrudniani przez łódzkich fabrykantów²⁸.

Zagadnienia związane z przemysłem i gospodarką, stanowiące 19% informacji o Ozorkowie prezentowanych w „Rozwoju”, były drugim spośród największych obszarów zainteresowania tym miastem. Podobnie jak w przypadku komunikacji dotyczyły przede wszystkim bieżących wydarzeń tj. aktualnej sytuacji ekonomicznej miejscowych fabryk i mniejszych zakładów, zmian administracyjnych na głównych stanowiskach w największych przedsiębiorstwach, podejmowaniu i przebiegu strajków robotniczych od 1905 r., a także działalności tzw. tkaczy zarobnych, problemu zanieczyszczenia wód przepływającej przez miasto rzeki Bzury przez ścieki fabryczne, odkryciu źródeł geotermalnych oraz innej aktywności na polu gospodarczym obejmującej m.in. organizowane w mieście jarmarki oraz uczestnictwo w wystawach ogrodniczych i przemysłowych.

Informacje na podejmowane tematy w większości prezentowane były w formie krótkich notatek, wyjętych z kontekstu i pozbawionych szerszego komentarza. Wyjątek na tym tle stanowiły relacjonowane dość systematycznie kwestie związane z działaniami, takimi jak strajki, negocjacje w sprawie podwyższenia

²⁶ R. 1914: nr 9, s. 5.

²⁷ Projekt budowy linii kolejowej na trasie Łódź – Łęczycza, przez Aleksandrów i Ozorków popierał Komitet Giełdowy w Łodzi, natomiast starania o uzyskanie koncesji na budowę kolejek podjazdowych do Ozorkowa lub przez to miasto do Łęczycy, Kutna i Koła podjęli m.in. łódzcy przemysłowcy E. Leonhardt i Richard; R. 1911: nr 196, s. 3; R. 1912: nr 7, s. 4; R. 1913: nr 126, s. 2; R. 1914: nr 110, s. 1–2.

²⁸ R. 1903: nr 199, s. 4; R. 1908: nr 104, s. 5; R. 1909: nr 161, s. 4; R. 1912: nr 196, s. 4; R. 1914: nr 9, s. 5.

lub obniżenia stawek zarobków, podejmowanymi przez ozorkowskich tkaczy zarobnych, zatrudnianych przez łódzkich przedsiębiorców²⁹. Podobnie dużo miejsca poświęcono sprawie zanieczyszczenia wód rzeki Bzury przez ścieki fabryk zgierskich i ozorkowskich³⁰, a w latach 1913–1914 działaniom związanym z odkryciem i planami eksploatacji źródeł wód geotermalnych³¹.

Pisząc o zagadnieniach dotyczących z przemysłu warto również zwrócić uwagę na pięcioczęściowy artykuł *Przemysł ozorkowski* opublikowany w 1898 r.³², będący jedynym w całym omawianym okresie tekstem odnoszącym się do przeszłości Ozorkowa. Poruszał on dzieje tamtejszego przemysłu począwszy od inicjatywy założenia osady miejskiej i sprowadzenia sukienników przez ówczesnego właściciela Ignacego Starzyńskiego, po czasy współczesne autorowi. We wspomnianym tekście sporo miejsca poświęcono również działalności przemysłowej Fryderyka Schlössera oraz jego potomków i spadkobierców, a także bieżącym sprawom tej największej fabryki w Ozorkowie, podając informacje dotyczące m.in. parku maszynowego i liczby robotników. Znacznie mniejszą uwagę zwrócono na inne lokalne przedsiębiorstwa, w większości ograniczając się do ich wymienienia³³. Natomiast w częściach IV i V poruszono także kwestie niezwiązane z przemysłem. Wymieniono w nich ważniejsze budynki w mieście, do których zaliczono m.in. miejską szkołę początkową, ufundowane przez Henryka Schlössera: szkołę dla chłopców i dziewcząt oraz zakład dla starców i kalek, a także podano informacje o innych przemysłowcach związanych z Ozorkowem: Wilhelmie Werneze, braciach Karolu i Adolfie Scheiblerach.

W prezentowanych artykułach autor, podpisujący się jako „Prawdzie z Mazowsza”, powoływał się m.in. na zachowane dokumenty i cytował fragmenty korespondencji ze Stanisławem Staszicem, znajdującej się w posiadaniu rodziny Schlösserów. W artykule bardzo widoczne są narodowo-demokratyczne tendencje „Rozwoju”, przejawiające się m.in. krytyką sprowadzenia osadników z zagranicy zamiast edukacji ludności miejscowej przez Ignacego Starzyńskiego oraz

²⁹ Zob. m.in.: R. 1909: nr 161, s. 4; R. 1910: nr 250 s. 3; R. 1912: nr 34, s. 4; nr 186, s. 4; nr 190, s. 4; nr 194, s. 4; nr 196, s. 4; nr 287, s. 4; R. 1913: nr 119, s. 4; nr 123, s. 4; nr 159, s. 4; nr 207, s. 3.

³⁰ Sprawa ta była istotna ze względu na czerpanie wody rzecznej przez mieszkańców, usytuowanej poniżej wspomnianych miast, Łęczycy do celów spożywczych i gospodarczych; zob. m.in. R. 1903: nr 239, s. 4; R. 1905: nr 218, s. 2; R. 1906: nr: 75, s. 1; nr: 223, s. 5; nr: 231, s. 2–3, R. 1909: nr 180, s. 2; R. 1910: nr 198, s. 2; R. 1913: nr 21, s. 4–5.

³¹ R. 1913: nr 67, s. 4; nr 127, s. 4; nr 209, s. 3; nr 284 s. 3; R. 1914: nr 142, s. 5.

³² R. 1898: nr 187, s. 2; nr 188, s. 1–2; nr 189, s. 1–2; nr 191, s. 1–2; nr 193, s. 1.

³³ Były to: przedzalnia wełny, farbiarnia i folusz Braci Kryszek, przedzalnia wełny, farbiarnia i folusz – Preissa, farbiarnia i folusz – S. Rzeszewskiego, tkalnia sukna – Sz. Waldmanna, tkalnia sukna – Opoczyńskiego, przedzalnia bawełny i wełny, farbiarnia z foluszem Reichmanna, Racka i Cedrowskiego, niciarnia oraz odlewnia żelaza – Bracia Richter, młyny parowe – Henryka Liedtke, L. Cedrowskiego, Chaima Rzepkowicza, Librackiego, fabryka wody owocowej i sodowej – Opatawskiego; R. 1898: nr 191, s. 1–2.

prowadzonej wspólnie w Łodzi przez potomków Karola Scheiblera polityki zatrudniania obcych. Równocześnie podkreślano propolską politykę zatrudnienia w zakładach schlösserowskich.

Równorzędne miejsce w kręgu zainteresowań „Rozwoju”, stanowiące po 11% dla każdej z grup, zajmowały powiązane ze sobą zagadnienia dotyczące kwestii społecznych oraz kulturalno-oświatowych.

Poruszana problematyka pierwszego z wymienionych zagadnień skupiała się na aktywności miejscowych organizacji społecznych i zawodowych, których znaczący rozwój nastąpił po 1905 r.³⁴ oraz działalności dobroczynnej³⁵. W kilku artykułach poruszone zostały również sprawy warunków socjalno-bytowych oraz życia codziennego miejscowej ludności³⁶.

Pisząc o zagadnieniach społecznych, warto również poświęcić kilka słów mieszkańcom Ozorkowa w artykułach ukazujących się na łamach „Rozwoju”. Wśród analizowanych tekstów nie występują odrębne biogramy bądź artykuły przybliżające w szerszym zakresie sylwetki postaci odgrywających czołową rolę w życiu miasta. Jedyną tego typu informację stanowi biogram, urodzonego w Ozorkowie artysty malarza i portrecisty Bolesława Niteckiego, umieszczony na łamach gazety, jako wspomnienie pośmiertne³⁷. Ponadto w opisanym powyżej artykule Przemysł ozorkowski przybliżono postaci znaczniejszych przemysłowców związanych z tym miastem. Informacje o innych mieszkańcach moż-

³⁴ Wcześniej, poza organizacjami o charakterze wyznaniowym, w Ozorkowie istniało Towarzystwo Strzeleckie oraz powołana w 1900 r. Ochotnicza Straż Ogniowa, będąca pierwszą organizacją o szerokim zasięgu społecznym. Natomiast w okresie po rewolucji powołano do życia m.in. koło Polskiej Macierzy Szkolnej (zalegalizowane pod koniec 1906 r.), ozorkowską filię Stowarzyszenia Robotników Przemysłu Włóknistego „Jedność” (28 lipca 1907 r.), Towarzystwo Pielęgnowania Chorych „Linias Hacedek” (1909), Towarzystwo Wzajemnego Kredytu (1909) oraz Towarzystwo Cyklistów (1911). Ponadto bez powodzenia podjęto starania o utworzenie Towarzystwa „Wiedza” (1909) oraz Towarzystwa Szerzenia Oświaty wśród Żydów „Das” (1909); R. 1900: nr 6, s. 3; R. 1906, nr 234, s. 5; R. 1908: nr 66, s. 6; R. 1909: nr 128, s. 4; nr 131, s. 4; nr 170, s. 5; nr 175, s. 4; nr 185, s. 4; nr 187, s. 3; nr 195, s. 5; nr 216, s. 4; R. 1911: nr 133, s. 3; J. Bury, *Społeczne znaczenie powstania Ochotniczej Straży Pożarnej w Ozorkowie*, [w:] *Ochotnicza Straż Pożarna w Ozorkowie. 60 lat w służbie społecznej (1899–1959)*, red. B. Zalewska, J. Sałaciński, A. Miler, Ozorków 1959, s. 8–10.

³⁵ Na przełomie XIX i XX w. sfinalizowano realizację zapisów testamentowych zmarłego w 1884 r. Henryka Schössera dotyczących m.in. kwestii budowy domu mieszkań bezpłatnych i wsparcia ubogich. Natomiast na bieżące cele np. Ochotniczą Straż Ogniową, budowę ogrodzenia cmentarza katolickiego, urządzano przedstawienia amatorskie oraz koncerty; „Dziennik Łódzki” [dalej: DzŁ] 1884: nr 244, s. 3–4; DzŁ 1885: nr 26, s. 2–3; R. 1899: nr 26, s. 3; R. 1900: nr 115, s. 3; nr 152, s. 2; nr 196, s. 4; R. 1903: nr 281, s. 3.

³⁶ M.in. kwestia migracji robotników ozorkowskich do Łodzi, podejmowania przez okolicznych włościan pracy w miastach w okresie zimowym, wizytacja miejscowej parafii protestanckiej przez superintendenta Manitiusa, małżeństwo urzędnika fabryki schlösserowskiej Adama Ubysza z córką łódzkiego przedsiębiorcy M. Niteckiego; R. 1898: nr 174, s. 4; R. 1906: nr: 130, s. 4; R. 1908: nr 104, s. 5; R. 1914: nr 43, s. 6.

³⁷ R., 1899: nr 32, s. 4.

na uzyskać z wielu artykułów. Dotyczyły one przedstawicieli wszystkich grup społecznych i narodowościowych, żyjących w Ozorkowie na przełomie XIX i XX w., a także osób wywodzących się z tego miasta, lecz mieszkających na stałe lub przebywających czasowo w Łodzi, a w swojej treści zawierały podstawowe informacje takie jak imię i nazwisko lub samo nazwisko, pełniona funkcja bądź wzmianka o działalności danej osoby.

U źródeł obecności podobnej ilości informacji dotyczących kwestii społecznych i kulturalno-oświatowych leży wzajemne powiązanie obu zagadnień, gdyż powstające organizacje społeczne z czasem zaczęły przejmować rolę animatorów kultury w lokalnym środowisku pozbawionym szerszego dostępu do rozrywki. Jej formy przedstawione na łamach „Rozwoju” ograniczały się głównie do urządzanych na cele dobroczynne amatorskich przedstawień lub koncertów oraz zabaw plenerowych (np. majówek, świętojańskich „wianków”), których inicjatorem była miejscowa ochotnicza straż ogniowa³⁸. Widoczny wzrost informacji w omawianym zakresie wystąpił po 1911 r., gdy swoją działalność rozpoczęło miejscowe Towarzystwo Cyklistów. Miłośnicy sportu szybko podjęli współpracę z innymi organizacjami tego typu w regionie i aktywnie uczestniczyli w organizowanych imprezach, spośród których najobszerniej relacjonowano bicie tzw. rekordów okrężnych, w których współuczestniczyli wraz z innymi drużynami kolarskimi z regionu³⁹. Natomiast sprawy edukacji i oświaty, często poruszane na łamach „Rozwoju” w odniesieniu do Łodzi, w przypadku Ozorkowa zostały zmarginalizowane do kilku wzmianek odnoszących się do powstania i utrzymania szkoły elementarnej dla dzieci z rodzin niezamożnych oraz starań o otwarcie dwóch placówek Polskiej Macierzy Szkolnej⁴⁰.

Z powyższego wynika, że podobnie, jak we wcześniej omówionych przypadkach, również w zagadnieniach społecznych i kulturalno-oświatowych dominuje tendencja do skupiania się na sprawach związanych z Łodzią, o czym świadczą najliczniejsze w omawianym zakresie relacje z działalności ozorkowskiej filii powstałego w Łodzi Stowarzyszenia Robotników Przemysłu Włóknistego „Jedność” oraz działalności Towarzystwa Cyklistów, utrzymującego ścisłe kontakty z łódzkim oddziałem Towarzystwa Warszawskich Cyklistów.

Niewiele mniej niż omówione powyżej zagadnienia, bowiem aż 9% analizowanych treści, zajmowały kwestie przestępczości. Prezentowane artykuły informowały w większości o napadach bandyckich dokonywanych na szosie ozorkowskiej oraz przestępstwach, których ofiarami byli mieszkańcy Ozorkowa bądź popełnianych przez tychże⁴¹.

³⁸ R. 1898: nr 251, s. 5; nr 277, s. 5; R. 1900: nr 143, s. 3; nr 196, s. 4; R. 1903: nr 281, s. 3; nr 290, s. 5; R. 1913, nr 113, s. 4; nr 218, s. 4; R. 1914: nr 73, s. 3.

³⁹ Zob. m.in.: R. 1911: nr 133, s. 3; R. 1912: nr 133, s. 3; nr 173, s. 2; nr 150, s. 3; R. 1913, nr 161, s. 4.

⁴⁰ R. 1906: nr: 190, s. 1; R. 1909: nr 172, s. 4; nr 193, s. 4.

⁴¹ Zob. m.in.: R. 1900: nr 31, s. 3; R. 1903: nr 223, s. 3; nr 282, s. 3; R. 1906: nr: 268, s. 4; R. 1909:

Najmniej miejsca, bowiem zaledwie 5%, poświęcono istotnemu zagadnieniu, jakim były sprawy komunalne. Informacje na ten temat pojawiały się sporadycznie, a w niektórych latach w ogóle nie występowały⁴². W największym zakresie dotyczyły różnych aspektów gospodarki komunalnej, a w dalszej kolejności informowały o zmianach personalnych na stanowiskach urzędniczych oraz działaniach podejmowanych przez miejscowe władze⁴³.

Lata rewolucji spowodowały pojawienie się na łamach prasy szeregu nowych problemów dotychczas nieporuszanych lub pojawiających się marginalnie. Stało się to przyczyną wyodrębnienia dodatkowej grupy informacji dotyczących rewolucji 1905–1907 i jej następstw, lecz niezwiązanych z omówionymi powyżej zagadnieniami związanymi z przemysłem, sytuacją społeczną etc. Ich zakres tematyczny dotyczył m.in. rozpraw przed sądami polowymi i wojennymi, walk między robotnikami i ataków na patrole wojskowe, rewizji na drogach⁴⁴. Grupa tych informacji dotyczących Ozorkowa stanowiła 4% wszystkich wiadomości dotyczących miasta, ukazujących się w latach 1897–1914. Uwzględniając fakt, iż liczba ta dotyczy tylko okresu trzech lat rewolucji można przyjąć, że stopień zainteresowania wydarzeniami bieżącymi w stosunku do innych grup był dość znaczny.

Oprócz omówionych powyżej zagadnień w artykułach pojawiło się wiele informacji – określonych wspólną grupą inne, stanowiącą 18% treści dotyczącej Ozorkowa prezentowanej na łamach „Rozwoju”. W jej składzie znalazły się zróżnicowane tematycznie wiadomości poruszające kwestie wykraczające poza zakres prezentowanej problematyki, m.in. liczne informacje o pożarach i wypadkach nie związanych z komunikacją (np. katastrofa budowlana przy wznoszeniu nowego gmachu w fabryce Schlösserów w 1912 r., utonięcia), pojedyncze wzmianki o miejscowym rzemiośle⁴⁵, bądź działaniach militarnych w początkowym okresie I wojny⁴⁶, a także fakty, które można uznać z swoistego rodzaju ciekawostki bądź sensacje⁴⁷.

nr 52, s. 4; nr 91, s. 4; R. 1912: nr 152, s. 5; nr 298, s. 4; R. 1913: nr 117, s. 3.

⁴² Taka sytuacja miała miejsce w latach 1905–1907 i 1909–1910.

⁴³ M.in. w 1911 r. podjęto decyzję o wniesieniu budynku dla szkoły miejskiej oraz celem poprawy estetyki miasta rozpoczęto naprawę chodników i obsadzanie ulic drzewami. W 1913 r. planowano założenie telefonów i połączenia miasta z centralą w Zgierzu. Natomiast w 1916 r. zamierzano wybudować elektrownię, która miała obsługiwać pociągi i kolejkę dojazdową oraz dostarczać miastu prąd; R. 1898: nr 251, s. 3; nr 67, s. 3; R. 1911: nr 134, s. 5; nr 145, s. 6; R. 1912: nr 10, s. 8; nr 34, s. 4; nr 232, s. 2; R. 1913, nr 189, s. 4–5; R. 1914: nr 159, s. 4.

⁴⁴ R. 1906: nr 92, s. 3; nr 205, s. 5; nr 286, s. 5; nr 289, s. 3; R. 1907: nr 11, s. 4; nr 243, s. 5; R. 1908: nr 186, s. 5; nr 232, s. 6; nr 252, s. 4.

⁴⁵ R. 1912: nr 123, s. 3; nr 129, s. 4.

⁴⁶ R. 1914: nr 232, s. 3; nr 264, s. 3.

⁴⁷ M.in. informacje o anomaliach pogodowych, locie aeroplanu nad miastem, skonstruowanych przez mieszkańca Ozorkowa Praszкера maszynach „do napełniania flaszek”, ich zakorkowywania i pieczętowania; R. 1900: nr 54, s. 3; R. 1912: nr 147, s. 3–4; nr 148, s. 4; R. 1913, nr 213, s. 5;

Uzupełnienie przedstawionych informacji stanowią treści zamieszczone w stałych rubrykach nieuwzględnionych w omówionych powyżej statystykach⁴⁸: *Lista przyjezdnych*, *Ogłoszenia*, *Drobne ogłoszenia*, *Zagubione dokumenty* oraz ukazujące się sporadycznie nekrologi i reklamy. Na podstawie ich analizy można uzyskać szereg informacji dotyczących mieszkańców Ozorkowa tj. dane personalne mieszkańców, częstotliwość przyjazdów do Łodzi, status majątkowy, a w oparciu o ogłoszenia sprzedaży posesji także ceny gruntów w mieście, nazwy niektórych ulic oraz wygląd posesji i zabudowy.

Z powyższych rozważań wynika, iż w kręgu zainteresowań „Rozwoju” dotyczących Ozorkowa i jego mieszkańców były przede wszystkim sprawy bieżące, istotne z punktu widzenia Łodzi⁴⁹. Informacje w tym zakresie redakcja uzyskiwała przeważnie na miejscu z relacji lokalnej społeczności, w urzędach, bądź instytucjach. W gronie autorów prawdopodobnie znaleźli się również miejscowi czytelnicy pisma, będący przeważnie przedstawicielami lokalnej inteligencji. Wskazywać na to mogą niektóre zwroty zamieszczone w artykułach np. *Z Ozorkowa donoszą...*, *Dowiadujemy się, iż...*, *Z Ozorkowa piszą nam...*, *Otrzymano wiadomość...*⁵⁰.

Trudno jest jednak ustalić listę autorów zajmujących się tematyką Ozorkowa i jego mieszkańców. Spośród analizowanych artykułów tylko kilkanaście zostało opatrzone podpisem lub kryptonimem, ale jednoznaczne stwierdzenie autorstwa można ustalić jedynie w pięciu przypadkach⁵¹: felietonu *Kronika tygodniowa* z 16 kwietnia 1910 r., autorstwa Stanisława Łapińskiego; artykułów: *Ćwiczenia straży* z 28 września 1910 r., autorstwa Jana Rymkowskiego oraz *Stowarzyszenia robotnicze* z 1 grudnia 1912 r., autorstwa Kazimierza Kamińskiego; a także dwóch *Korespondencji* opublikowanych w dniach 2 września i 20 października 1903 r., autorstwa Feliksa Rubinsteina⁵². Artykuły te, z wyjątkiem korespondencji, zostały napisane przez członków redakcji „Rozwoju”, a ich treść obejmowała szerszy

R. 1914: nr 105, s. 6.

⁴⁸ Jest to związane z trudnością zastosowania wycień w odniesieniu do informacji posiadających identyczną treść, a ukazującą się wielokrotnie, jak ma to miejsce m.in. w przypadku działów *Drobnych ogłoszeń*, czy też *Zaginionych dokumentów*. Ponadto poza *Listą przyjezdnych*, były to rubryki płatne, a ich treść zależała od wykupującego miejsce nie od redakcji; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 70, 79.

⁴⁹ Do dziejów miasta odwoływał się jedynie omówiony powyżej pięcioczęściowy artykuł *Przemysł ozorkowski*; zob.: R. 1898: nr 187, s. 2; nr 188, s. 1–2; 189, s. 1–2; nr 191, s. 1–2; nr 193, s. 1.

⁵⁰ R. 1900: nr 55, s. 3; R. 1907: nr 127, s. 5; nr 132, s. 4; R. 1909: nr 94, s. 5; nr 122, s. 5; R. 1913: nr 19, s. 4; J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 114.

⁵¹ Nie udało natomiast ustalić się personaliów autorów artykułów: *Przemysł ozorkowski* – Prawdzic z Mazowsza (R. 1898: nr 187, s. 2; nr 188, s. 1–2; 189, s. 1–2; nr 191, s. 1–2; nr 193, s. 1), *Nasze potrzeby kolejowe* – A.B. (R. 1900: nr 203, s. 1–2), *Korespondencya* – A.K. (R. 1911: nr 27, s. 4), *Korespondencya* – X. K. C. (R. 1911: nr 38, s. 3), *TWC w Łodzi* – E.W. (R. 1912: nr 173, s. 2); J. Chańko, *Gazeta „Rozwój”*..., s. 47, 89–90.

⁵² R. 1903: nr 199, s. 4; nr 239, s. 4; R. 1910: nr 86, s. 3–4; nr 221, s. 2; R. 1912: nr 277, s. 5.

zakres tematyczny niż tylko kwestie dotyczące wyłącznie Ozorkowa. Natomiast poświęcone w całości lokalnej problematyce korespondencje zostały przygotowane prawdopodobnie przez przedstawiciela miejscowej społeczności, publikującego wcześniej na łamach „Dziennika Łódzkiego” i „Kaliszanina”⁵³.

W świetle powyższych rozważań można stwierdzić, iż przedstawiony na łamach prasy łódzkiej⁵⁴ obraz Ozorkowa oraz jego mieszkańców jest fragmentaryczny i niepełny, a uzyskane na podstawie lektury poszczególnych artykułów informacje można traktować, jako uzupełnienie dla innych źródeł. Prezentowane wiadomości obejmowały wprawdzie szeroki zakres tematyczny, lecz przeważnie ujęte były wrywkowo, w postaci jednego lub kilku krótkich opisów, bądź nawet jednozdaniowych wzmianek, sygnalizujących jakąś kwestię, lecz niepozwalających na dokładne jej zbadanie. Istotny problem stanowi również brak równowagi między rangą wydarzenia a jego opisem. Za przykład może posłużyć podanie do wiadomości faktu śmierci proboszcza parafii ozorkowskiej ks. Ignacego Wypyskiego, bądź pastora Edwarda Lemona, postaci odgrywających istotną rolę w życiu społeczności miejskiej, w formie jednozdaniowych wzmianek, przy jednoczesnych stosunkowo obszernych relacjach np. z wypadku utonięcia włościanina na trakcie wiodącym ze Strykowa do Ozorkowa, bądź pożarów w mieście⁵⁵.

Dokładniej, choć także w niepełnym zakresie, opisywano jedynie zagadnienia istotne z punktu widzenia Łodzi i jej społeczności, do których należały m.in. kwestie poprawy komunikacji poprzez budowę kolei lub kolejek podjazdowych, stanowisko tkaczy zarobnych wobec planowanych obniżek płac, czy też podejmowane inicjatywy utworzenia w mieście uzdrowiska po odkryciu wód termalnych, które mogło stać się intratnym źródłem dochodów.

Przyczyną takiego stanu rzeczy był zapewne brak szerszego grona odbiorców dziennika zainteresowanych miejscowymi sprawami⁵⁶, tym samym ukazujące się informacje w wielu przypadkach miały pełnić jedynie funkcje „wypełnienia”

⁵³ DzŁ 1884: nr 78, s. 1–2; S. Rosiak, *Ochotnicza straż pożarna w Ozorkowie (okres od powstania do pierwszej wojny światowej)* [w:] *Ochotnicza straż pożarna...*, s. 15.

⁵⁴ Podobne tendencje, jak przypadku „Rozwoju”, wykazuje pobieżna analiza informacji dotyczących Ozorkowa i jego mieszkańców w „Dzienniku Łódzkim” np. w pierwszym roku ukazywania się tej gazety na jej łamach pojawiło się 16 informacji o tym mieście, o zbliżonej tematyce, jak w wydawanym później „Rozwoju”; także inna prasa wydawana w Łodzi nie wyrażała dużego zainteresowania Ozorkowem, o czym może świadczyć fakt nie uwzględnienia miasta w jubileuszowym wydaniu niemieckiej „Lodzer Zeitung”, w której opublikowano obszerne ilustrowane artykuły o Pabianicach i Zgierzu; DzŁ 1884: nr 21, s. 1; nr 37, s. 1; nr 64, s. 1–2; nr 78, s. 1–2; nr 84, s. 1; nr 85, s. 1; nr 93, s. 2; nr 102, s. 2; nr 108, s. 2; nr 120, s. 3; nr 143, s. 2; nr 184, s. 1; nr 213, s. 3; nr 227, s. 2; nr 229, s. 2; nr 244, s. 3–4; *Jubiläums Beilage zur Lodzer Zeitung 1888*: nr 276.

⁵⁵ R. 1908: nr 247, s. 4; R. 1909: nr 192, s. 4; R. 1910: nr 87, s. 5; R. 1911: nr 195, s. 3; R. 1913: nr 32, s. 7.

⁵⁶ Poza granicami Łodzi „Rozwój” można było nabyć za pośrednictwem prenumeraty lub w kantorach pisma, spośród których najbliższemu Ozorkowa znajdował się w Zgierzu. Jednakże w okolicznych miejscowościach pismo nie posiadało szerokiego grona odbiorców, wśród stałych czytelników dominowały osoby pochodzące z Łodzi lub związane z tym miastem interesami; J. Chańko,

rubryk w przypadku braku istotnych tematów. Innym czynnikiem wpływającym na przedstawione tendencje jest fakt, iż Ozorków mimo gospodarczego powiązania z łódzkim okręgiem przemysłowym, administracyjnie przynależał do guberni kaliskiej. Tym samym można przypuszczać, że kwerenda tamtejszej prasy⁵⁷ w odniesieniu do tematu podjętego w powyższym opracowaniu może dać o wiele bardziej zadowalające rezultaty.

Magdalena Pawlak

OZORKÓW AND ITS INHABITANTS THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURY IN THE PAGES OF “ROZWÓJ”

The article is designed to identify location, type and range of subjects information about Ozorków in “Rozwój” daily, published in Lodz in the years 1897–1914.

Information about Ozorków published mostly in the so-called regular column (e.g. *Kronika* [The News], *Z kraju* [From the Land], *Wiadomości zamiejscowe* [Fledging posts]) and in separate articles. Occasionally, these texts published in columns appearing irregularly, but with the same title (e.g. *Skrzynka do listów* [Letter box], *Kuryerek Resursy Rzemieślniczej* [Craftsmen Club Resursa Courier]).

The themes included in the articles were dominated by current problems the intercity communications (23% of the analyzed articles about the city) and issues related to the economy and industry of Ozorków (19%). Much less attention was dedicated to the local issues of social (11%), cultural and educational (together 11%) and questions of municipal engineering (5%). Against this background, there were quite a lot of articles on crime (9%) and events of the Revolution 1905–1907 (4%, but it should be noted that articles relating to these events were published within two years time only). Other articles about Ozorków (18%) were different thematically and they related inter alia: fires, accidents, military action in the first months of World War I and various curiosities.

Gazeta „Rozwój”..., s. 112–114.

⁵⁷ Zob.: „Gazeta Kaliska” (1893–1918), „Kaliskije Gubernijskie Wiedomosti” (1867–1917), „Kaliszanin” (1870–1892); Z. Kmieciak, *Prasa polska w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim w latach 1865–1904* [w:] *Historia prasy polskiej*, t. II: *Prasa polska w latach 1864–1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 44; tenże, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915* [w:] *Historia prasy polskiej*..., s. 105; A. Garlicka, *Prasa w Królestwie Polskim pod okupacją niemiecką* [w:] *Historia prasy polskiej*..., s. 282–283.